

S. MULLER, J. A. FEITH, R. FRUIN

**ARHIIVIDE
KORRALDAMISE
ja
KIRJELDAMISE
KÄSIRAAMAT**

*Kokku pannud
Hollandi Arhivaaride Ühingu
juhatus*

Esmatrükk 1898. aastal

ESMAREPUBLIKATSIOONEESTIKEELES

Viies peatükk (algus Tuna 4/2000)

JUHTNÕÕRE ARHIIVI KIRJELDAMISEKS

81. Regestid tuleb varustada indeksitega, nimelt (a) isikunimede indeksiga ja (b) kohanimede indeksiga. Soovitatav oleks ka pitserite indeks.

Sellega seoses tuleb meelde tuletada ka, mida ütleb § 64, kuivõrd see on tervenisti rakendatav ka siin.

Eespool nimistu indekseid käsitledes (§ 65) on kord juba näidatud, et indeksid on mugavad ja vajalikud juhendid. Regesti puhul, mida kaasaja uurijad, ajaloolased, kasutavad ainuüksi tänu nende olemusele rohkem kui nimistuid, on indeksi olemasolu seega kahekordselt soovitatav. Paragrahvi pealdises on juttu ainuüksi isiku- ja kohanimede indeksist. Lisaks nendele on soovitatav koostada ka pitserite indeks (mis saab kõne alla tulla ainult regesti puhul). Tõsi, pitseri pannud isikute nimed võib leida ka isikunimede indeksist, ainult et see teenib teist eesmärki ja nõnda ei oldaks õiglane korporatiivsete organite pitserite vastu.

Pitserite mainimisest on regestis kasu ainult sel juhul, kui indeks nende leidmist hõlbustab. Ilma niisuguse indeksita on pitserite mainimisest vähe praktilist tulu, sest need nii-öelda upuvad regesti ära.

Pitserite indeksi koostamisel võib kasutada puhtalfabeetilist järjestust. Soovitatav oleks indeks jagada osadesse, näiteks (a) kiriklikud pitserid; (b) ilmalikud pitserid; viimase võib omakorda jaotada (1) kuninglike isikute, territooriumide, linnade, kohtute jms pitseriteks ja (2) perekonnapiitseriteks.

Pitserite indeksisse tuleb arvata ainult need pitserid, mis on veel alles, ja jätta välja teised, mis on kadunud, kuigi neid on regesti sissekandes mainitud.

82. Regesti täiendavat isikunimede alfabeetilist indeksit ette valmistades tuleb pidada meeles alljärgnevat:

(a) Isikunimed reastatakse alfabeetiliselt soovitavalt perekonnanime järgi, või selle puudumisel tiitli järgi, ja kui pole ka viimast, siis olemasoleva nime järgi.

(b) Hollandi perekonnanimed järjestatakse alfabeetiliselt häälduse järgi foneetiliselt; hääldamata tähed ei lähe arvesse, nagu polekski neid kirjas.

(c) Välismaised perekonnanimed järjestatakse originaalse õigekirja järgi, kui see on kindlasti teada.

(d) Ristinimed järjestatakse alfabeetiliselt vastavalt regestis kõige levinumale õigekirjale, arvestades punktis (b) mainitud reeglit.

(e) Perekonnanimed ja sama päritoluga ristinimed tuleb indeksis kokku panna.

Esialgselt oli igal inimesel ainult üks nimi; hiljem tekkis vajadus teha vahet erinevatel samanimelistel isikutel; esmalt tehti seda isa nime lisamisega, hiljem võeti kasutusele perekonnanimi, mispeale isanime kasutamine osutus aegamööda üleliigseks. Niisugune areng on olnud järkjärguline; keskajal oli perekonnanimi ainult väga vähestel isikutel; kodanike registreerimist sisse seades leiti isikuid, kellel perekonnanime ikka veel polnud. Kuidas tuleks isikunimesid alfabeetiliselt indeksis järjestada – kas eesnime, perekonnanime või isanime järgi? Viieteistkümnendal, kuueteistkümnendal ja seitsmeteistkümnendal sajandil koostatud indeksid panid alfabeetiliselt järjekorda eranditult ristinime, ja seda kahtlemata sellepärast, et ristinimi oli olemas kõikidel, perekonnanime aga igalühel ei olnud. Isanimi ei muutnud alfabeetiliselt järjestuses nime kohta, perekonna-

nimi seda aga üldiselt teeb. Mida on ka lihtne selgitada. Patronüümikoniga tehti eranditult vahet ainult samanimelistel isikutel. Kõik Jani-nimelised isikud moodustasid nii-öelda ühe kategooria, mis jagunes Janideks, kelle isa nimi oli Pieter, ja Janideks, kelle isa nimi oli Klaas, jne. Kuni perekonnanimi polnud muud kui isikut kirjeldav nimetus, oli selgi sama eesmärk: Jan Pagar ja Jan Rätsep eristasid kaht isikut täpselt samamoodi kui Jan Pietersen ja Jan Klaassen. Kui aga Pagarist ja Rätsepast sai päritav perekonnanimi,⁶⁷ olukord muutus. Perekonnanimest sai üldnimetus ja ristinimi teenib sellest ajast ainuüksi ühte perekonda kuuluvate isikute eristamise eesmärki. Sellest järeldub, et alfabeetiline indeks peab grupeerima kokku kõik isikud, kes kannavad üht ja sama perekonnanime, ja neid eristavad üksteisest ristinimed, samas need isikud aga, kellel perekonnanimi puudub, tuleb grupeerida ristinime järgi ja eristada neid seejärel üksteisest isanimega. Isanimede järgi nimesid aga järjestada ei tohi, sest kunagi ei ole eksisteerinud Jani poegade kategooriat, kus isikuid eristataks ristinime järgi.

Ülalöeldu ei keela muidugi panna perekonnanimega isikuid indeksisse ka ristinime järgi; tõtt öelda on võimalik, et kohati esinevad nad ka perekonnanimeta. Kui nad panna indeksisse eesnimega, siis tulevad välja kõik kohad, kus neist on juttu nõnda. Ainult et see ei vabasta kohustusest panna nimed järjekorda ka perekonnanime järgi. Samamoodi oleks soovitatav nimed indeksisse panna ka isanime järgi, sest need on väga sageli muutunud perekonnanimeks;⁶⁸ ainult et see ei õigusta nimede järjestamata jätmist ristinime järgi.

Tiitlitega on samamoodi kui perekonnanimedega; reeglina on need päritavad, näiteks krahv, (lääni)härä (*heer van*) jne. Senjööriitlitest saavad märkamatuks perekonnanimed ja pole vaja tõestada, et niisugused tiitlid on ühte kaalu perekonnanimega; aga isegi niisuguste tiitlite puhul, mis päritavad ei ole, näiteks abt või piiskop, praost või toompraost, foogt või marssal, on soovitatav kinni pidada samast praktikast, sest tihti tähistatakse isikuid ainuüksi tiitliga ja tiitli järgi on nad ka kõige paremini tuntud. Sealjuures ei välista tiitlite kasutamine veel seda, et indeksis on soovitatav tiitli kõrval mainida nii perekonnakuu ka eesnime: Jan van 's-Gravenzande, Middelburgi abt peaks olema mainitud ka Middelburgi ja Jani all; Jan van Henegouwen, Beaumonti härä, peaks olema nii Henegouweni, Beaumonti kui Jani all. Muidugi oleks tarbetu nime esinemiskohti igas nimetatud kohas korrata: Jani ja Beaumonti juures võiks Henegouwenile ainult viidata.

Teine probleem on seotud nimede indeksisse kandmise järjekorraga. Õigekirjast lähtuvat korda kasutada ei saa, sest õigekiri on sageli üsna meelevaldne. Üht ja sama isikut on ühes registis nimetatud Looteniks, teises Loteniks; sama inimene on kord Nicolaus, kord Claes; ühes kohas on Aegidius, teises Gillis. Ülaltoodud reeglite eesmärk on grupeerida indeksis kokku nimed, mis kõlavad põhimõtteliselt ühtemoodi või tähendavad üht ja sama. Hollandi perekonnanimede puhul on seoses sellega öeldud, et need tuleb alfabeeti järjestada vastavalt kõlale, s.o hääldusele. "Ae" tuleks nõnda lugeda "aa-ks", topeltvokaal silbi lõpus ühekordseks vokaaliks, tähte "c", kui sellele järgneb mõni teine täht peale "e" või "i" "k-ks";⁶⁹ "ei" ja "ey" loetakse reeglina üheks nagu ka sõna lõpu "ss" ja "ssch", "th" ja "t", "z" ja "s", "ph" ja "f", "g" ja "ch". Samast põhimõttest tuleb lähtuda ka siis, kui kaks nime erinevad ainult piirkondliku häälduse poolest (nt Van der Molen, Van der Meulen ja Vermeulen, Schouten ja Scholten, Van Sulck ja Van Sullick) või kui hollandi

⁶⁷ Sama kehtib muidugi ka perekonnanimedeks saanud isanimede puhul. (*orig märkus*)

⁶⁸ Samal põhjusel on soovitatav alfabeetiliselt indeksisse arvata ka isikut kirjeldavad nimed. (*orig märkus*)

⁶⁹ Vahel isegi siis, kui järgmine täht on "e" või "i", näiteks sõnas "Ceulen" (hääldatakse [keulen]; *orig märkus*)

nimed on tõlgitud kas ladina või mõnesse muusse keelde (nt Van der Molen ja De Molendino, Schouten ja Pretorius, Backer ja Pistorius) või on latiniseeritud (nt Janssen ja Jansonius, De Groot ja Grotius). Kõikidel nimetatud juhtudel tuleb aga indeksis ühe nime juures viidata teisele. Prefiks, sõltumata sellest, kas need on nime endaga liitunud või mitte, korraldusele mingit mõju ei avalda. Järelikult tuleb nimed 't Hooft ja Thooft, Van der Hoeven ja Verhoeven, De Hont ja Dhont' panna kõik "h" tähe alla.⁷⁰

Välismaiseid perekonnanimesid häälduse järgi alfabeeti panna ei saa, sest võõrkeelte hääldus on meie keele hääldusest täiesti erinev. Nende nimede puhul tuleb seega võimaluste piires järgida originaali õigekirja ja panna Pretorius näiteks Praetoriuse alla ja De Vloois De Valois' alla.⁷¹

Soovitav oleks, kui samamoodi saaks toimida ka ristinimedega. Teatud maani ei valmista see ka mingeid raskusi; ühesuguse päritoluga nimed, näiteks Jan, Johan ja Johannes, Claes ja Nicolaas, Gillis ja Aegidius, Zweder ja Asuerus tuleks grupeerida indeksis kokku; ainult et raske on leida üldist reeglit, mille järgi otsustada, missugust nimekuju teistele eelistada. Esialgne nimekuju see olla ei saaks, sest Jan tuleb prantslastelt, Johan sakslastelt, Johannes ladina keelest. Ehk on kõige parem, eriti keskaegsete dokumentide publitseerimisel, korraldada nimed vastavalt ladina kujule, mis on samal ajal ka pühaku nimi. Vaatamata sellele ei saa Willemi-nimelisi Hollandi krahve muidugi indeksisse panna Guilielmi alla, Kareli Caroluse alla, jne. Pealegi – igal ristinimel ladinapärasest kuju ju ei ole (nt Sjoerd).⁷² Nõnda on kõige parem ristinimed indeksisse panna regestis endas kõige sagedamini esinenud kuju järgi. See erilisi ebamugavusi ei valmista, sest kui Jani ei ole leitud, jätkatakse otsimist üsna loomulikult Johani või Johannese alt.

83. Soovitav oleks, et arhivaar oma arhiivi kõige olulisematest dokumentidest ka teada annaks. Samas ei maksa avaldada arhiivist esimesena kätte juhtunud ja tähtsana paistvat dokumenti. Esmalt on soovitatav kujundada arhiivist üldine ettekujutus ja määrata publitseerimiseks mõeldud dokumendid kõigepealt kindlaks, pidades eelkõige silmas, kas tähelepanu äratanud dokument kuulub või mitte seeriasse või toimikusse, kust tuleks avaldada ühtlasi ka terve rida teisi dokumente. Väikeses arhiivis on isegi soovitatav nimistu enne üksikute dokumentide publitseerimist valmis teha.

Siin ei ole küll koht, kus arutada arhivaalide publitseerimist. Sel puhul tuleks kinni pidada reeglitest, mida nii keskaja kui ka hilisema perioodi ajaloo publitseerimist puudutavates küsimustes on ette kirjutatud Ajaloo Selts (Historisch Genootschap).⁷³

Viimane ülesanne, mis arhivaaril seoses tema hoolde usaldatud arhiiviga lasub, on arhiivi kõige olulisemate dokumentide publitseerimine. See on arhivaari kohus – tõsi, küll aukohus, mitte ametlik tööülesanne. Nõnda võime meie siinkohal piirduda paari märkusega. Arhivaaril ei tasuks selle kõige meeldivama töö alustamisega kiirustada. Arhivaar, kes alles arhiiviga tutvumist alustab, võib leida, et peaaegu iga leitud dokument on oluline, sest dokumentide sisu on asja olemusest endast tingituna talle uus. On aga ütlematagi selge, et kõiki dokumente publitseerida oleks rumalus. Isegi hiljem, kui arhivaar on arhiiviga paremini tuttav, avaldavad talle loomulikult muljet teatud huvitava sisuga dokumendid. Publitseerib ta need, siis ei tee ta muidugi midagi halba; ainult et parem oleks avaldamisega veel mõnda aega oodata. Mis garanteerib, et mõni päev või nädal pärast dokumendi trüki avaldamist ei leia ta mõnda teist, esimesega tihedalt seotud dokumenti, mis publitseeritud dokumendile valgust heidab? Loomulikult avaldab arhivaar siis ka selle ja mõlemad publikatsioonid on poolikud. Üldiselt mandub niisugune ükshaaval kirjastamine kergesti omamoodi diletantismiks, asjaarmastajalikuks huviks

kurioosumite vastu, ilma et sügavamalt juureldaks. Pealegi on ajaloolasel igale poole laiali pillutud publitseeritud materjalist nõnda järjest raskem ülevaadet saada. Niisuguse meetodi kõige tõsisem vastuväide on aga see, et arhivaar raiskab oma aega tühiste asjade peale ja jätab kasutamata võimaluse teha tõsist tööd ning avaldada oma arhiivi kõige olulisemad dokumendid, mis eelkõige tähelepanu vääriavad.

Tabava näite ülalöeldust leiab Utrechtis arhiivi ajaloost. 1830. aastast alates on seal peaaegu vahetpidamata kibedasti tööd tehtud ja dokumente avaldatud. Kahes seerias ilmunud Van der Monde "Ülevaade" (*Tijdschrift*), Vermeuleni *Tijdschrift*, Dodt's *Archief*, mida jätkab Van Asch van Wijck, ja Boschi "Utrechtis rahvaalmanahh" (*Utrechtsche Volksalmanak*), sisaldavad arhiivis hoitavaid loendamatu dokumente, võttes kokku enda alla kaksikümmend kuus köidet, rääkimata materjalist, mida aeg-ajalt mitmes järjes avaldatakse Kisti ja Royaardsi "Kiriku ajaloo arhiivi" (*Archief voor Kergeschiedenis*) arvukates numbrites, Nijhoffi "Lisandustes" (*Bijdragen*) ja Utrechtis peapiiskopi "Arhiivis" (*Archief*). Pärast niisugust väsimatut ja kiiduväärset aastatepikkust tööd, mida tegid kaks mees, kes õpetlastena ei olnud mingil juhul väheolulised, võis suure tõenäosusega arhiivist edaspidi leitava uue materjaliga küll arvestada, ainult et saak olnuks eeldatavasti kvaliteedilt ja koguselt juba kas teine või kolmas järelnoppimine. Ometi selgus aga hiljuti täpselt vastupidine. Provintsiarhiivides hoitavad haruldased piiskopkondade majandusaruanded olid täiesti unustatud; munitsipaalarhiivide koodekseid ja määrusi, mis on Utrechtis seadusandluse ajaloo uurimise seisukohalt asendamatud, ei olnud keegi isegi maininud; toomkapiitli arhiivist oli publitseerimata doktor Hugo Wstinci tähelepanuväärne uurimus, mis kirjeldab üksikasjalikult toomkapiitli organisatsiooni; ja Utrechtis hartade (*keizeroorkonden*) imposantset seeriat tunti ainult osaliselt tänu 17. sajandi täiesti ebaadekvaatsetele väljaannetele, kuna parimad käsikirjad asusid vanas roomakataliku (*archief der Oud R.C. Clerezy*) arhiivis.⁷⁴ Olukord on muidugi tõsine, ja sellega arvestades tundus meile õigustatud soovitada siinkohal oodata publitseerimisega seni, kuni arhivaaril on kujunenud arhiivi sisust vähemalt esialgne ülevaade. Kui võimalik, oleks ilmselt soovitatav lõpetada kõigepealt arhiivi nimistu, et arhivaar täpselt teaks, misugused dokumendid publitseerimisplaanidesse võtta. Kui aga arhiiv on üsna mahukas, oleks viimase nõude rõhutamine enam-vähem sama kui keelata arhivaaril igasugune publitseerimine üldse ära, mida me aga kõige vähem tahaksime; pealegi ei oleks see ka publikatsiooni silmas pidades ilmtingimata otstarbekas.

Mis puutub publikatsiooni vormisse, siis usutavasti piisab, kui meie piirdume vaid soovitusel avaldada dokumente ainult kommentaaridega, kus oleks kirjeldatud vähemalt kasutatud käsikirja ja antud märku avaldatud dokumendi tähtsusest.

Publitseerimisel arvesse tulevate reeglite koha pealt võiksime siinkohal aga viidata (Utrechtis asutatud) Ajaloo Seltsi ametnike koostatud "Ajaloolist dokumentide publitseerimise eeskirjadele" (*Regels voor het uitgeven van Historische Bescheiden*).⁷⁵

(järgneb)

⁷⁰ Sama reegel kehtib ka siis, kui prefiksi viimane täht on nime endaga kokku sulanud. Van Nes ja Van Es tuleb mõlemad panna "e" alla, Van Noort ja Van Oort käivad "o" tähe all. (*orig märkus*)

⁷¹ Siinkohal ei ole liigne tuletada meelde, et praegu on jutuks ainult regestide alfaabetilised indeksid, mis ulatuvad kõik kodanike registreerimise sisseadmisest varasemasse perioodi. (*orig märkus*)

⁷² Friisi nimi. (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*)

⁷³ Selts, mille peakorter asub Utrechtis. (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*)

⁷⁴ S.o jansenistide arhiivis. (*märkus 1940. aasta ingliskeelsele tõlkele*)

⁷⁵ Kirjastanud Johannes Müller 1915. aastal Amsterdamis. (*orig märkus*)